

Número 43 (desembre 2019)

INICI / ELS ESTUDIS FÍLMICS EN EL CONTEXT DE LES CIÈNCIES SOCIALS: UNA ANÀLISI D'AUTORS, OBJECTES I METODOLOGIES EN LES REVISTES D'IMPACTE ESPANYOLES (2012-2017)

Els estudis fílmics en el context de les ciències socials: una anàlisi d'autors, objectes i metodologies en les revistes d'impacte espanyoles (2012-2017)

🚩 Versión castellana

</> Metadades

Aarón Rodríguez Serrano

Professor de la Facultat de Ciències Humanes i
Socials
Universitat Jaume I

serranoa@uji.es

José Antonio Palao Errando

Professor de la Facultat de Ciències Humanes i
Socials
Universitat Jaume I

errando@uji.es

Javier Marzal Felici

Professor de la Facultat de Ciències Humanes i

Aarón Rodríguez Serrano

Socials
Universitat Jaume I
marzal@uji.es

José Antonio Palao Errando

Javier Marzal Felici

DOI: <https://dx.doi.org/10.1344/BiD2019.43.6>

Citació recomanada

Rodríguez Serrano, Aarón; Palao Errando, José Antonio; Marzal Felici, Javier (2019). "Els estudis fílmics en el context de les ciències socials : una anàlisi d'autors, objectes i metodologies en les revistes d'impacte espanyoles (2012–2017)". *BiD: textos universitaris de biblioteconomia i documentació*, núm. 43 (desembre). <<http://bid.ub.edu/43/rodriguez.htm>>. DOI: <http://dx.doi.org/http://dx.doi.org/10.1344/BiD2019.43.6> [Consulta: 11-12-2019].

Resum

Objectius: El present article vol oferir l'estat complet dels estudis fílmics en les revistes indexades a SCImago i ESCI vinculades a les ciències socials en els darrers quinze anys.

Metodologia: Després d'estudiar-ne l'univers complet (5.343 articles), hem analitzat amb una metodologia quantitativa d'anàlisi de contingut el volum de la producció específica dels estudis fílmics: un 3,9 % de l'univers publicat a Scopus (104 articles) i un 9,7 % de l'univers publicat a ESCI (266 articles).

Resultats: Es conclou una clara predominança dels treballs amb una sola signatura masculina, en recerques entorn de la *narrativa audiovisual* a partir d'anàlisis qualitatives centrades en el discurs, amb preferència sobre enfocaments historicocontextuals o d'índole quantitativa.

Resumen

Objetivos: El presente artículo pretende ofrecer el estado completo de los estudios fílmicos en las revistas indexadas en SCImago y ESCI vinculadas a las ciencias sociales en los últimos quince años.

Metodología: Tras estudiar el universo completo (5.343 artículos), hemos analizado con una metodología cuantitativa de análisis de contenido el volumen de la producción específica de los estudios fílmicos: un 3,9 % del universo publicado en Scopus (104 artículos) y un 9,7 % del universo publicado en ESCI (266 artículos).

Resultados: Se concluye una clara predominancia de los trabajos con una única firma masculina, en investigaciones en torno a la *narrativa audiovisual* a partir de análisis cualitativos centrados en el discurso, con preferencia sobre enfoques histórico-contextuales o de índole cuantitativa.

Abstract

Objective: Our work tries to offer the concrete state of the film studies on the journals (SCIMAGO and ESCI) indexed in the *Social Sciences* category.

Methodology: We have studied the complete universe (5343 papers), and applied a quantitative approach based on a content analysis methodology over the film studies concrete production: 3,9 % of the whole SCOPUS universe (104 papers) and 9,7 % of the ESCI universe (266 papers).

Results: We have found a clear predominance of the papers signed by a single male author, using qualitative analyses based on the discourse analysis methodology on the *audiovisual narrative* field, over other possible approaches as the historic-contextual processes or the quantitative methodologies.

Paraules clau: Espanya, Ciències socials, Producció bibliogràfica, Cinema

Keywords: Spain, Social sciences, Bibliographical production, Cinema

---

Rebut: 02/12/2018. Acceptat: 31/03/2019.

1 Introducció i objectius

Malgrat que pertanyen a una tradició teòrica que arrenca pràcticament des del començament mateix del segle xx (Quintana, 2003), els estudis fílmics han tingut una llarga trajectòria (Stam, 2001) que els ha permès establir-se com un dels camps més actius de les ciències socials i les humanitats durant les últimes dècades. No obstant això, encara no disposàvem de dades concretes sobre la tasca que representen en l'escenari espanyol ni sobre el lloc concret que ocupen en el total de la producció científica del nostre país.

La nostra recerca s'adiu, per tant, amb la resta d'esforços recents (García Jiménez, 2007; Díaz-Nosty; De-Frutos, 2017; Caffarel; Gaitán; Lozano; Piñuel, 2018) pel fet de sistematitzar les llums i ombres d'un sistema acadèmic actualment dominat per la lògica del *publish or perish* i els constants mecanismes d'acreditació. Per aquest motiu, tenint en compte la tasca clau que les revistes acadèmiques d'impacte duen a terme en el futur econòmic i professional dels diferents professionals d'aquest camp, cal plantejar-se tant el paper que tenen (Giménez, 2016) com el tipus de metodologies i objectes d'estudi que premien o castiguen (Goyanes, 2017).

Més enllà de la distància crítica necessària que exigeixen aquestes polítiques de publicació —i que reprendrem en les conclusions finals de l'article a partir dels resultats obtinguts—, el que nosaltres pretenem és *topografiar* l'univers

sencer dels estudis fílmics en aquelles revistes que, pel fet de ser incloses a Scopus o a ESCI (Emerging Sources Citation Index) (Machin-Mastromatteo; Tarango; Medina-Yllescas, 2017), puguin formar part dels interessos immediats de la nostra comunitat acadèmica. Es tracta d'un estudi nou en el nostre camp, ja que fins ara no s'han publicat altres anàlisis bibliomètriques centrades exclusivament en l'àmbit dels estudis fílmics.

El desplegament de la nostra recerca quedarà esquematitzat mitjançant els objectius següents:

01. Tenir les dades concretes de tots els articles publicats en el camp dels estudis fílmics en les revistes d'índex d'impacte des del 2012 fins al 2017 per a valorar la rellevància de la disciplina dins del mapa de les ciències socials. Això ens permetrà:

01a. Establir possibles discrepàncies (si n'hi hagués) entre els articles publicats en les revistes publicades a Scopus i a ESCI.

01b. Conèixer el perfil majoritari dels autors i autores.

02. Sistematitzar tots els objectes d'estudi tractats en el període estudiat. Això inclou:

02a. Conèixer minuciosament els objectes específics d'estudi (filmografies, directors, nacionalitats...).

02b. Conèixer les subdisciplines de recerca més treballades dins dels estudis fílmics (narrativa audiovisual, història del cinema, estudis de recepció, educació...).

03. Sistematitzar el mapa complet de tipus i tècniques. Això inclou conèixer el perfil de tipus (quantitatiu, qualitatiu, híbrid...) i de tècnica (anàlisi de discurs, anàlisi de contingut, experiment...).

2 Materials i mètodes

2.1 Mostra i procediment de recollida de dades

L'univers d'aquesta recerca es compon dels elements següents:

- a. Tots els articles publicats per les revistes incorporades a Scopus dins de la nacionalitat espanyola, àrea *ciències socials* i categoria *comunicació*. Disposem de 8 revistes que ofereixen un total de 2.623 articles, dels quals 104 tracten d'estudis fílmics i, per tant, formen part de la mostra.
- b. Tots els articles publicats per les revistes de parla hispana incorporades a ESCI dins de la categoria *comunicació*. Disposem de 23 revistes que ofereixen un total de 2.720 articles, dels quals 266 tracten d'estudis fílmics i formen part de la mostra.

Cal assenyalar que no s'ha recuperat cap article simultàniament en les dues bases de dades, per la qual cosa no ha estat necessari aplicar-hi cap criteri corrector. S'ha decidit cobrir el període temporal del qual es disposa, entre els anys 2012 i 2017, atès que és el temps concret en què tenim exemplars de totes les revistes per a poder dur a terme una lectura total de l'univers —la més jove, *Austral Comunicación*, va publicar el seu primer número el primer semestre del 2012. De la mateixa manera, les revistes *Scire* (Scopus), *Oficios Terrestres* i *Redes.com* (ESCI) en van quedar excloses perquè no disposaven de cap article publicat en el camp dels estudis fílmics. Es va aplicar al conjunt de la mostra una anàlisi quantitativa basada en l'eina descrita en l'epígraf següent, i els seus resultats van ser tractats mitjançant el programari SPSS versió 24.

2.2 Instrument de recollida d'informació

Per a la definició dels objectius de l'anàlisi hem pres com a referència els tres patrons bàsics definits per Martínez-

Nicolás i Saperas-Lapiedra (2016, p. 108–109) en la seva aproximació a l'estat general de la recerca en comunicació a Espanya: autoria, objecte d'estudi i orientació teoricometodològica de les recerques. Al seu torn, aquests tres camps han estat refinats en una sèrie de variables secundàries pròpies dels estudis fílmics que es justificaran més endavant, als quals s'ha afegit, a més, un seguit de variables per a mesurar la indexació de cada article segons les dades obtingudes de les bases de dades de Scopus i Elsevier en data de juliol del 2018. La fitxa de codificació queda resumida en la taula següent:

ÀREA	ÍTEM MESURAT
Autoria i identificació	1. Número d'unitat d'anàlisi
	2. Revista
	3. Indexació de la revista
	4. Any de publicació de l'article
	5. Sexe dels autors i autores
	6. Nombre d'autors signants
Característiques de l'objecte d'estudi	1. Objecte específic: delimitació geogràfica (32 categories)
	2. Objecte específic: delimitació temporal (13 categories)
	3. Objecte específic: delimitació autoral (10 categories)
	4. Objecte específic: delimitació per gènere cinematogràfic (8 categories)
	5. Objecte específic: delimitació per tecnològica estudiada (8 categories)
	6. Objecte específic: delimitació per recepció d'audiències (5 categories)
	7. Objecte específic: delimitació per objectius de metarecerca cinematogràfica
	8. Subdisciplina de recerca primària (10 categories)
	9. Subdisciplina de recerca secundària o transversal (17 categories)

Orientació teoricometodològica	1. Tipus de recerca (5 categories)
	2. Tècnica de recerca (5 categories)

Taula 1. Fitxa de codificació. Font: Elaboració pròpia

Si bé la selecció de categories segueix els patrons bàsics del model de Martínez- Nicolás i Saperas-Lapiedra ja esmentat, considerem que cal fer una sèrie de matisacions sobre la seva aplicació en el nostre propi camp. Així, doncs, la categorització de l'objecte d'estudi s'ha fonamentat en la cerca d'objectes ben delimitats sobre una sèrie de variables no excloents però exhaustivament categoritzades en les seves categories internes. La riquesa d'aproximacions del nostre camp fa que sigui impossible no tenir en compte la pluralitat de matisos de cada article concret (per exemple, la filmografia d'un director durant un període històric delimitat), que ens obliga a treballar amb certa flexibilitat categorial, especialment en el segon bloc.

En la primera àrea de recerca –*autoria i identificació*, vinculada a l'O1– es pretén localitzar la naturalesa de cada article tant pel que fa a la seva indexació com al sexe i el nombre d'autors signants. Els ítems I.2, I.3 i I.4 es vinculen a l'O1a, mentre que els ítems I.5 i I.6 es vinculen a l'O1b.

La segona àrea de recerca –*característiques de l'objecte d'estudi*, vinculada a l'O2– respon a una major complexitat variable que requereix una breu matisació. La divisió entre objectes d'estudi específics (època, gènere, director...) no tan sols respon a la pluralitat pròpia de la disciplina, sinó que està ben arrelada en els paràmetres tradicionals d'anàlisi fílmica. Així, doncs, hem intentat recollir amb la màxima exhaustivitat possible categories complexes com la de "cinema contemporani", que tot i tenir una sòlida tradició teòrica (Quintana, 2011; Aumont, 2014; Palao-Errando; Loriguillo-López; Sorolla-Romero, 2018) no té unes fronteres cronològiques definides. De la mateixa manera, val la pena destacar la dificultat d'escindir clarament dues de les grans subdisciplines majoritàries (ítem de mesurament: II.8): la *narrativa audiovisual* i la *història del cinema*. Com tothom sap, una innombrable quantitat de treballs ja canònics en aquest camp (Castro de Paz, 2002; Zunzunegui, 2005; Zumalde, 2013) han demostrat que un dels grans mecanismes més coherents per a desenvolupar una historiografia cinematogràfica rigorosa és, precisament, l'estudi dels elements narratològics i formals que generen significació en el context concret de la seva producció històrica. Certament, davant d'aquesta disjuntiva, hem optat per seguir amb el major rigor possible el sistema d'elements propis de la subdisciplina *narrativa audiovisual* tal com els va sistematitzar Gómez Tarín (2016), prenent com a referència en el cas de la *història del cinema* els rudiments metodològics provinents de la tradició historicocontextual (Gubern, 1989; Cousins, 2017). Una vegada duta a terme aquesta distinció, els ítems compresos entre II.1 i II.7 permeten respondre a l'O2a, i els ítems II.8 i II.9, a l'O2b.

Finalment, l'àrea III dona resposta a l'O3 i ens permet *topografiar* l'orientació teoricometodològica dels estudis fílmics. Per a la selecció de tècniques, hem fet servir com a referents principals el marc desenvolupat per Gaitán i Piñuel (1998), per bé que alguns camps s'han enriquit de referències específiques com l'anàlisi semiòtica audiovisual (Vilches, 2011, p. 266–276) o els experiments basats en processos afectius dels receptors (Igartua; Humanes, 2004, p. 405–425). Ens agradaria assenyalar que també hem emprat les categories clàssiques de la recerca fílmica tal com queda consignada en els models d'Aumont i Marie (1990, p. 52–90), Carmona (1991, p. 43–80) i Casetti (2007), especialment pel que fa a la variable III.2 (tècniques).

3 Resultats de la recerca

3.1 Indexació i autoria

El primer contacte amb l'univers estudiat ja mostra una notable dissimetria entre el nombre mitjà d'articles publicats

Un autor	33	19	21	32	29	39	173
Una autora	14	10	17	14	19	21	95

Taula 3. Diferència entre homes i dones en articles amb un sol autor o autora. Font: Elaboració pròpia

Com es pot veure, la proporció tendeix a ser de gairebé el doble, amb pics com el de l'any 2015, sense que s'aprecii cap tendència que assenyali el canvi d'aquesta situació.

3.2 Objectes d'estudi

Pràcticament tots els articles estudiats en aquest primer bloc delimiten amb claredat i rigor els objectes d'estudi —cosa que, com veurem, no succeeix en el cas dels tipus i les tècniques de recerca—, i se seccionen per categories fàcilment verificables. Totes permeten accedir a una foto força precisa dels interessos de la comunitat acadèmica, si bé observarem algunes divergències entre Scopus i ESCI que comentarem breument. En primer lloc ens centrarem detingudament en aquelles dades que han tingut més pes dins de la mostra —la delimitació geogràfica i l'autoral—, i després apuntarem succintament una sèrie de dades sobre les categories menys rellevants.

Pel que fa a la delimitació geogràfica, veiem que un alt percentatge dels articles publicats (78,4 %, N = 290) admeten aquesta classificació categorial, en prendre com a dada rellevant l'origen d'un creador, una pel·lícula o una escola cinematogràfica concreta. Una part important dels estudis tracta del cinema espanyol (28,8 %, N = 107), enfront dels textos dedicats al cinema nord-americà (16,7 %, N = 62) o d'aquells que opten per comparar transnacionalment diferents trets d'escriptura fílmica (3,2 %, N = 12). En el cas dels estudis relatius al cinema autònom, tenen poc pes específic, per bé que la comunitat autònoma més estudiada és Galícia (1,6 %, N = 6), seguida d'Andalusia (1,1 %, N = 4), el País Basc (0,8 %, N = 3), Astúries i Catalunya (0,5 %, N = 2). En el cas de les aproximacions al cinema llatinoamericà, les zones amb major profusió d'objectes d'estudi són l'Equador i Xile (1,9 %, N = 7), Mèxic (1,3 %, N = 5) i Colòmbia (1,1 %, N = 4). A fi de sintetitzar les dades, observem ara el desplegament d'articles per continents i indexació.

	SCOPUS	ESCI
Cinema europeu	55	107
Cinema nord-americà	16	46
Cinema asiàtic	2	5
Cinema llatinoamericà	3	44
Aproximacions transnacionals	2	10

Taula 4. Objectes d'estudi per àrea geogràfica i indexació. Font: Elaboració pròpia

Crida l'atenció la forta desigualtat que s'ofereix al cinema llatinoamericà en les revistes indexades a Scopus, que

només va incloure 3 articles publicats, enfront dels 44 articles incorporats en diferents publicacions situades a ESCI. No hi trobem cap recerca sobre cinema africà o australià. De la mateixa manera, les recerques transnacionals, potser pels evidents problemes logístics que plantegen, també són poc valorades en el primer índex —cosa que, per cert, també es pot considerar una contradicció, ja que, com tothom sap, la suma d'autors de diferents països en un mateix article és un altre punt que acostuma a ser valorat per les revistes amb un índex d'impacte més gran.

Val la pena aturar-se també en la delimitació de l'objecte d'estudi segons el seu pes textual. Així, més d'un 25,6 % dels treballs (N = 95) prenia un sol llargmetratge com a objecte privilegiat de l'estudi, gairebé sempre d'origen espanyol (N = 32) o nord-americà (N = 27). Això és fàcilment justificable per la mateixa limitació d'espai que imposa l'article, així com per la facilitat del format per a oferir lectures concretes des de múltiples metodologies. La segona categoria més emprada ha estat l'estudi de la filmografia d'un director concret (13,7 %, N = 51), un altre cop amb especial interès en les figures espanyoles (N = 15) i nord-americanes (N = 14). És important assenyalar la poca presència d'estudis orientats a la interpretació i la figura de l'actor/actriu (N = 4), així com la poca presència de textos orientats a altres processos concrets com l'escriptura de guió, el so, el muntatge o la direcció de fotografia, que amb prou feines arriben a un 1,9 % total de la producció (N = 7) i que, com que no són tinguts en compte, generen una imatge distorsionada del que Luis Alonso (2013) anomena la "praxi del film". Aquest indicador ens demostra que dins de l'acadèmia espanyola es continua considerant la figura del *director-autor* com el centre principal del qual emergeixen els processos de significació fílmica, i la *pel·lícula* com la unitat significant predilecta a l'hora d'orientar el desenvolupament d'una recerca. Vegem, a continuació, la diferència de tots dos indicadors segons Scopus i ESCI:

	SCOPUS	ESCI
Objecte d'estudi principal: film	17	78
Objecte d'estudi principal: director	16	35
Objecte d'estudi principal: actor	2	2
Objecte d'estudi principal: crític de cinema	2	5
Objecte d'estudi principal: altres professions (guionista, muntador, so...)	2	5

Taula 5. Objectes d'estudi més rellevants per indexació. Font: Elaboració pròpia

Es pot veure que tots els objectes d'estudi principals queden coberts, si bé sembla que les revistes Scopus han cobert menys tant l'acceptació d'anàlisis fílmiques aplicades a pel·lícules individuals (17 textos enfront de 78) com l'atenció a figures cinematogràfiques no vinculades directament amb la direcció audiovisual.

Passem ara a les variables menys representatives de la mostra. Quant a la delimitació temporal, com s'ha comentat més amunt, és una etiqueta difícil de sistematitzar, atès que no sembla que hi hagi un consens gaire gran entre els autors o en general es fan servir categories genèriques com "cinema contemporani" o "transició espanyola". Potser per això la delimitació cronològica precisa no s'ha considerat un criteri rellevant a l'hora de delimitar l'objecte d'estudi, ja que només s'explicita en el 16,7 % dels casos. Aquesta vegada, les categories més emprades van ser "franquisme" i "cinema contemporani" —sense concretar, sovint, quins anys concrets ocupaven aquesta categoria— amb un 3 % (N = 11) dels textos. Pel que fa a les dècades, la més estudiada continua essent la dècada dels quaranta (2,2 %, N = 8 %), especialment gràcies a l'apogeu que ha sorgit en els darrers anys entorn dels estudis sobre el classicisme nord-americà (Higuera Flores; Rodríguez Serrano, 2018). De la mateixa manera, encara té menys rellevància la divisió per gèneres —explicitada en un 15,4 % dels casos—; el documental és el més treballat

(8,4 %, N = 31), seguit pel terror i el *thriller* (1,3 %, N = 5 en tots dos casos). És notable, també, el poc pes que té l'estudi concret de curtmetratges (1,3 %, N = 5), que gairebé sempre apareixen vinculats a una característica nacional.

Mereixen una menció a part les tres variables amb els objectes d'estudi menys treballats: els dedicats a qüestions de tecnologia cinematogràfica (11,6 %), a estudis vinculats a la recepció de les audiències (15,6 %) i a metarecerca cinematogràfica (2,2 %). Els resumirem en la taula següent, tant per categoria com per indexació:

	SCOPUS	ESCI
Tecnologia: subtitulació	2	0
Tecnologia: interactivitat	2	12
Tecnologia: processos de conservació	8	3
Tecnologia: xarxes socials	1	6
Tecnologia: emissió i projecció	3	3
Tecnologia: edició	0	1
Efectes: estudis de recepció	9	3
Efectes: educació filmica	5	4
Efectes: estudis econòmics	2	29
Efectes: creació de comunitats	0	5
Metarecerca filmica	1	5

Taula 6. Objectes d'estudi menys rellevants per indexació. Font: Elaboració pròpia

Com es pot veure, les categories més rellevants tenen a veure amb els *processos d'interactivitat* —especialment en els *webdoc* i en les noves narratives—, seguides de prop pels *processos de conservació* —sobretot mitjançant la creació de repositoris, tècniques de tractament sobre cel·luloide danyat, anàlisi bibliomètrica d'institucions dedicades a tenir cura de fons filmics... És, com es pot observar, el camp pel qual sembla que aposten amb més força les revistes de Scopus, juntament amb els estudis de recepció que disposen d'enfocaments derivats de la psicologia cognitiva. D'altra banda, les revistes ESCI han mostrat més interès per estudis de tipus borsari, generalment més connectats amb la distribució: els indicadors corresponents a *xarxes socials i efectes econòmics* s'acostumen a correspondre amb treballs que analitzen campanyes de difusió i funcionament en el mercat de determinats productes.

Finalment, ens fixarem en el que hem anomenat *subdisciplines de recerca primària i secundària*. Com ja hem comentat abans, els *estudis filmics* són un camp extraordinàriament ric que tradicionalment ha compartit els seus propis enfocaments de recerca amb camps tan diferents com el periodisme, la pintura, la psicoanàlisi o l'arquitectura. Si bé no ha estat una relació exempta de friccions, sobretot a partir de certs abusos derivats del postestructuralisme (Zumalde, 2007), el cert és que precisament aquesta transversalitat i aquesta riquesa

discursiva és la que justifica la seva pertinença tant a la tradició de les ciències socials com a les humanitats. En el cas de les *subdisciplines primàries* hem aixecat acta de les variables *específiques* dels estudis filmics, mentre que en les *secundàries* hem passat revista d'aquests contactes i relacions transversals.

En el primer cas, les dades recollides no comporten cap mena de dubte: més de la meitat dels treballs analitzats (58,2 %, N = 216), s'engloben dins del camp *narrativa audiovisual* —és a dir: posen l'accent en els processos de significació temàtics i formals de l'experiència cinematogràfica—, seguits de prop pels treballs d'*història del cinema* (19,4 %, N = 72) —entesa des dels postulats de l'*escola historicocontextual*—. En posicions inferiors prenen menys rellevància els estudis sobre *distribució i exhibició* (13,2 %, N = 49), i sobre *alfabetització cinematogràfica* (3,8 %, N = 14). Tal com s'esdevenia anteriorment, crida l'atenció el poc pes que tenen treballs de subdisciplines ben establertes com ara *producció o muntatge*, que no arriben pràcticament ni al 2 % de la mostra.

En el cas de les subdisciplines secundàries, podem detectar una dispersió més gran de les àrees d'interès, de manera que hem optat per integrar la informació en la taula següent, en la qual també es mostren les dades concretes sobre la seva indexació:

	SCOPUS	ESCI	TOTAL
Disciplina primària: narrativa audiovisual	46	170	216
Disciplina primària: història del cinema	31	41	72
Disciplina primària: distribució i exhibició	9	40	49
Disciplina primària: alfabetització cinematogràfica	7	7	14
Secundària: estudis de gènere	9	20	29
Secundària: filosofia	4	18	22
Secundària: literatura	12	11	23
Secundària: estudis culturals	1	11	12
Secundària: psicologia	5	6	11
Secundària: periodisme	12	3	15
Secundària: música	1	6	7
Secundària: economia	1	24	25

Taula 7. Subdisciplines secundàries. Font: Elaboració pròpia

En el terreny de les *subdisciplines primàries*, notem més interès pels estudis historiogràficocontextuals a Scopus, així com pels processos d'alfabetització. El terreny de les *secundàries* és una mica més complex: malgrat que els estudis sobre periodisme cinematogràfic són la subdisciplina més utilitzada, crida l'atenció que Scopus privilegiï tant les aproximacions des de la literatura —en general estudis d'adaptacions o de translacions de trets literaris al

llenguatge fílmic— com els textos en relació amb els estudis de gènere. No cal dir que es pot observar que disciplines tradicionalment més properes al camp de les humanitats —literatura, filosofia, música— conviuen harmònicament dins de les ciències socials i aporten moltíssim valor i riquesa als índexs d'impacte propis d'aquest àmbit.

3.3 Tipus i tècniques de recerca

Tal com afirmen pràcticament tots els estudis sobre metarecerca esmentats al llarg de l'article, és extraordinàriament difícil seccionar clarament l'ús de tipus i tècniques en la producció acadèmica espanyola del nostre camp. En part, això es pot explicar per la tradicional manca de formació dels investigadors en el camp i a causa de les aberracions provocades pels problemes dels processos avaluadors assenyalats en la introducció del treball. El cas dels estudis fílmics no és cap excepció, sinó una rotunda confirmació, a la qual hauríem d'afegir, a més, la difícil convivència de textos estrictament assagístics duts a terme sense cap metodologia d'anàlisi amb aproximacions quantitatives gèlides que sacrifiquen els rudiments del procés fenomenològic audiovisual (Català, 2005).

En tot cas, podem afirmar que els nostres resultats s'adiuen amb els recollits per Martínez-Nicolás i Saperas-Lapiedra (2016) en el seu estudi recent, la qual cosa demostra que els usos i costums dels estudis fílmics no difereixen especialment de la resta de disciplines de les ciències socials. En el cas dels *tipus*, la majoria encara pertany a l'enfocament empíric, tant en l'àmbit qualitatiu (un 69,2 % a Scopus i un 70 % a ESCI) com en el quantitatiu (un 15,4 % a Scopus i un 21,4 % a ESCI). La categoria menys rellevant continua essent l'estudi teóricoconceptual (un 6,7 % a Scopus i un 6,8 % a ESCI), que en el nostre cas sol consistir, sobretot, en treballs orientats a aclarir termes narratològics o semiòtics.

Pel que fa a les *tècniques*, d'acord amb el resultat anterior, la més habitual acostuma a ser l'*anàlisi del discurs* (un 62,5 % a Scopus i un 71,8 % a ESCI). No obstant això, cal dir que hi ha una diferència destacable entre tots dos índexs quant a les tècniques secundàries. Així, doncs, Scopus ha mostrat més interès per les *anàlisis de contingut quantitatiu* (un 15,4 % enfront d'un 10,9 %) i, molt especialment, pels treballs dissenyats mitjançant experiments (un 6,7 % enfront d'un 0 %) i entrevistes (un 3,8 % enfront d'un 3 %). En aquest sentit, i en el nivell estrictament quantitatiu, també hem pogut confirmar els suggeriments d'Igartua (2012) en la seva lectura crítica sobre l'ús de nous models estadístics aplicats a la comunicació.

4 Conclusions

Una vegada hem arribat a aquest punt, intentarem sintetitzar els resultats del treball seguint els objectius marcats en el primer apartat del nostre article:

R1: Considerem que els estudis fílmics tenen una presència humil però rellevant dins de les ciències socials, que queda justificada pel nombre de publicacions i l'impacte que tenen (un 3,9 % de l'univers publicat a Scopus i un 9,7 % de l'univers publicat a ESCI). Els treballs presentats són majoritàriament d'un sol autor o autora signant, amb una major predominança d'investigadors masculins, sense que de moment es puguin percebre tendències de canvi en aquest camp.

R2: Els objectes d'estudi de més interès acostumen a ser pel·lícules *concretes* delimitades pel seu origen —es prioritzen les obres espanyoles i nord-americanes—. Són textos que tendeixen a explorar els processos de significació dins de l'anomenada *narrativa audiovisual* o a adoptar enfocaments historicocontextuals. No s'observa cap divergència notable pel que fa a la indexació, tot i que sí que val la pena destacar la manca d'estudis sobre innovació tecnològica i sobre oficis fílmics no directament relacionats amb la direcció —muntatge, so, direcció de fotografia.

R3: Pel que fa als tipus i les tècniques de recerca, es dona prioritat a les aproximacions *qualitatives* que fan servir

eines pròpies de l'*anàlisi del discurs*. Amb tot, les revistes indexades a Scopus tendeixen a privilegiar lleugerament recerques basades en mètodes amb menys tradició en aquest camp, com els *experiments*, els *estudis quantitius de recepció* i les *entrevistes*.

Certament, la lectura crítica d'aquestes dades requeriria una profunditat més gran, però no podem deixar de confirmar algunes de les idees que hem apuntat al començament del text: en un moment en què l'estabilitat professional i econòmica dels investigadors queda principalment auditada a partir de la seva participació en les revistes acadèmiques i mesurada per les exigències de publicació, no és estrany que floreixin perfils de treball desenvolupats mitjançant tècniques que exigeixin inversions econòmiques més baixes. Si pensem en els estàndards de competitivitat i la precarietat que arrasa les nostres institucions, no és gaire desenraonat suggerir que l'opció més evident per a sobreviure en els temps del *publish or perish* passa pel treball individual de resultats immediats i fàcilment quantificables. Iniciar recerques tecnològiques —com ara algunes que s'han desenvolupat sobre nous sistemes de projecció o de conservació de materials— és gairebé impossible sense el suport institucional i, d'altra banda, se situa en una posició tan excèntrica respecte al corrent majoritari que perjudicaria els seus autors tant a l'hora d'enfrontar-se a possibles revisors com a augmentar el seu nombre de citacions. Per aquest motiu la nostra humil recerca es vol presentar, tan sols, com un exemple més dels problemes concrets que afecten el camp de les ciències socials, en el qual, evidentment, encara hi ha molta feina per fer i cal aprofundir en molts aspectes.

Confiam que els resultats obtinguts puguin resultar interessants per a poder-los comparar després amb altres àrees dins dels estudis de comunicació —o de les ciències socials en general—, i també amb el marc de publicació internacional. En aquest sentit, es podrien desenvolupar futures línies de treball en el context internacional dels anomenats *film studies* — presents, sobretot, en les publicacions indexades a Web of Science— o en l'evolució dels autors espanyols en aquest camp.

Bibliografia

Alonso, Luis (2013). *Lenguajes del cine, praxis del filme: una introducción al cinematógrafo*. Madrid: Plaza y Valdés.

Arnheim, Rudolf (1983). *El cine como arte*. Barcelona: Paidós.

Aumont, Jacques (2014). *Materia de imágenes, redux*. Santander: Shangrila Textos Aparte.

Aumont, Jacques; Marie, Michel (1990). *Análisis del film*. Barcelona: Paidós.

Castro de Paz, José Luis (2002). *Un cinema herido: los turbios años cuarenta en el cine español (1939–1950)*. Barcelona: Paidós.

Caffarel, Carmen; Izquierdo, Patricia; Núñez, Sonia (2017). "La mujer en la dirección de la investigación sobre comunicación en España (2007–2013)". *Libro de actas del congreso CUICIID 2017*. Madrid: Editorial Fórum Internacional de Comunicación y Relaciones Públicas (Fórum XXI), p. 98–106.

Caffarel, Carmen; Gaitán, Juan; Lozano, Carlos; Piñuel, José Luis (2018). *Tendencias metodológicas en la investigación académica sobre comunicación*. Sevilla: Comunicación Social.

Carmona, Ramón (1991). *Cómo se comenta un texto fílmico*. Madrid: Cátedra.

Casetti, Francesco (2007). *Cómo analizar un film*. Barcelona: Paidós.

Castillo-Esparcia, Antonio; Rubio-Moraga, Ángel Luis; Almansa-Martínez, Ana (2012). "La investigación en Comunicación. Análisis bibliométrico de las revistas de mayor impacto del ISI". *Revista Latina de Comunicación Social*, vol. 67, p. 248–270.

Català, Josep Maria (2005). *La imagen compleja. La fenomenología de las imágenes en la era de la cultura visual*. Barcelona: UAB.

- Cousins, Mark (2017). *Historia del cine*. Barcelona: Blume.
- Díaz-Nosty, Bernardo; De-Frutos, Ruth (2017). *Tendencias de la investigación española en comunicación*. Cizur Menor (Navarra): Aranzadi.
- Gaitán, Juan Antonio; Piñuel, José Luis (1998). *Técnicas de investigación en comunicación social: elaboración y registro de datos*. Madrid: Síntesis.
- García Jiménez, Leonarda (2007). *Las teorías de la comunicación en España: un mapa sobre el territorio de nuestra investigación (1980–2006)*. Madrid: Tecnos.
- Gómez Tarín, Francisco Javier (2016). *Elementos de narrativa audiovisual: expresión y narración*. Santander: Shangrila Textos Aparte.
- Giménez, Elea (2016). *Malestar: los investigadores ante su evaluación*. Madrid: Iberoamericana Vervuert.
- Goyanes, Manuel (2017). *Desafío a la investigación estándar en comunicación: crítica y alternativas*. Barcelona: El Scholar.
- Gubern, Román (1989). *Historia del cine*. Barcelona: Lumen.
- Higuera Flores, Rubén; Rodríguez Serrano, Aarón (2018). *La escritura (in)visible: 50 películas esenciales para estudiar el cine clásico*. Barcelona: UOC.
- Igartua, Juan José; Humanes, María Luisa (2004). *Teoría e investigación en comunicación social*. Madrid: Síntesis.
- Igartua, Juan José (2012). "Tendencias actuales en los estudios cuantitativos en comunicación". *Comunicación y Sociedad*, vol. 17, p. 15–40.
- Palao-Erando, José Antonio; Loriguillo-López, Antonio; Sorolla-Romero, Teresa (2018). "Beyond the screen, beyond the story: the rhetorical battery of post-classical films". *Quarterly Review of Film and Video*, vol. 35, p. 224–245. <<https://doi.org/10.1080/10509208.2017.1409097>>. [Consulta: 10/05/2019].
- Machin-Mastromatteo, Juan; Tarango, Javier; Medina-Yllescas, Eduardo (2017). "Latin American Triple-A Journals 1: A quality roadmap from the quality indicators and journals' presence in Web of Science and Scopus". *Information Development*, vol. 33, p. 436–441. <<https://doi.org/10.1177/0266666917718138>>. [Consulta: 10/05/2019].
- Martín Algarra, Manuel; Serrano-Puche, Javier; Rebolledo, Marta (2018). "La mujer en la investigación en comunicación en España: un análisis de la producción científica (2007–2013)". *adComunica: Revista Científica de Estrategias, Tendencias e Innovación en Comunicación*, núm. 15, p. 65–87.
- Martínez-Nicolás, Manuel; Saperas-Lapiedra, Enric (2016). "Objetos de estudio y orientación metodológica de la reciente investigación sobre comunicación en España (2008–2014)". *Revista Latina de Comunicación Social*, vol. 71, p. 1.365–1.384. <<https://doi.org/10.4185/RLCS-2016-1150es>>. [Consulta: 10/05/2019].
- Quintana, Àngel (2011). *Después del cine: imagen y realidad en la era digital*. Barcelona: Acantilado.
- (2003). *Fábulas de lo visible. El cine como creador de realidades*. Barcelona: Acantilado.
- Stam, Robert (2001). *Teorías del cine: una introducción*. Barcelona: Paidós.
- Vilches, Lorenzo (2011). *La investigación en comunicación. Métodos y técnicas en la era digital*. Barcelona: Gedisa.
- Zunzunegui, Santos (2005). *Los felices sesenta: aventuras y desventuras del cine español (1959–1971)*. Barcelona: Paidós.
- Zumalde, Imanol (2007). *La materialidad de la forma fílmica. Crítica de la (sin)razón postestructuralista*. Bilbao: Universidad del País Vasco.

– (2013). *Formas de mirar(se): diálogos sin palabras entre Chaplin y Tati, Lewis mediante*. Madrid: Biblioteca Nueva.

Finançament

El present treball ha estat realitzat en el marc dels projectes d'investigació «Participació ciutadana i mitjans de comunicació públics. Anàlisi d'experiències de co-creació audiovisual a Espanya i a Europa (PARCICOM)» (codi RTI2018-093649-B-I00), finançat per la Convocatòria 2018 de Projectes de R+D+i "Reptes Investigació", del Programa Estatal d' R+D+i orientada als Reptes de la Societat, Ministerio de Ciencia, Innovación y Universidades, així com "Anàlisi d'identitats discursives en l'era de la postveritat. Generació de continguts audiovisuals per a una educació crítica (Aidep) (codi 18I390. 01/01)", finançat per la Universitat Jaume I, tots dos dirigits pel Dr. Javier Marzal Felici.

Articles similars a BiD

- Anàlisi dels articles publicats sobre documentació televisiva a Espanya (1984–2014) (<http://bid.ub.edu/33/castillo1.htm>). Castillo Blasco, Lourdes; Soler Monreal, Concha. (2014)
- Les metadades a les revistes electròniques espanyoles de biblioteconomia i documentació (<http://bid.ub.edu/11cantos.htm>). Cantos Puig, Carme. (2003)
- Lectures 2.0 : els clubs de lectura virtuals (<http://bid.ub.edu/42/delmas.htm>). Delmàs Ruiz, Maria; Lleal Ronda, Joffre; Suriñach Vicente, Esther. (2019)
- La preservació de les pel·lícules en l'era del paradigma Netflix (<http://bid.ub.edu/43/garcia.htm>). García Casado, Pablo. (2019)

Articles similars a Temària

- Hacer cine en España (<http://revistas.ucm.es/index.php/CDMU/article/view/41130>). Bello Cuevas, José Antonio. (2012)
- Proyección internacional de la producción científica en español (<http://revistas.um.es/analesdoc/article/view/107461>). Vivanco Cervero, Verónica. (2010)
- Houellebecq : relaciones y trasvases entre literatura, sociología y cine (<http://revistas.ucm.es/index.php/CDMU/article/view/CDMU1010110007A>). Bastida Fernández, Juan. (2010)
- El perfil sociodemográfico del lector de libros en España (1975-2010) (<http://revistas.ucm.es/index.php/RGID/article/view/RGID1010110325A>). Burgos Bordonau, Esther; Palacios Gómez, José Luis. (2010)
- Las bibliotecas en el cine : aportes para el análisis de la representación de las bibliotecas en el cine (<http://revistas.ucm.es/index.php/RGID/article/view/RGID0909110061A>). Martín Otegui, Virginia. (2009)

Articles del mateix autor a Temària

Rodríguez Serrano, Aarón (http://www.temaria.net/lista.php?base=temaria&opcio=veure&campo_1=creator&texto_1=Rodr%C3%ADguez+Serrano%2C+Aar%C3%B3n), Palao Errando, José Antonio (http://www.temaria.net/lista.php?base=temaria&opcio=veure&campo_1=creator&texto_1=Palao+Errando%2C+Jos%C3%A9+Antonio), Marzal Felici, Javier (http://www.temaria.net/lista.php?base=temaria&opcio=veure&campo_1=creator&texto_1=Marzal+Felici%2C+Javier)

[més informació (http://www.temaria.net/similares.php?fichero=rodriguez.htm&preferente=1575-5886&rev_preferente=BiD)]

Facultat d'Informació i Mitjans

Audiovisuals (UB) (<http://www.ub.edu/biblio>)

Carrer Melcior de Palau 140, 08014-Barcelona

Graus (<http://www.ub.edu/biblio/futurs/>)

Màsters (<http://www.ub.edu/biblio/masters/masters.html>)

Doctorat (<http://www.ub.edu/biblio/doctorat-dinformacio-i-documentacio-/doctorat-dinformacio-i-documentacio-en-la-societat-del-coneixement.html>)

Altres estudis (<http://www.ub.edu/biblio/cursos-de-formacio-continuada/altra-oferta-formativa.html>)

Recerca (<http://www.ub.edu/biblio/recerca/7.html>)

Estudis de Ciències de la Informació i de la Comunicació (UOC)

(http://www.uoc.edu/portal/ca/estudis_arees

[/ciencias_informacio_comunicacio/docencia/index.html](http://www.uoc.edu/portal/ca/estudis_arees/ciencias_informacio_comunicacio/docencia/index.html))

Rambla del Poble Nou, 156, 08018-Barcelona (publicacions@uoc.edu (mailto:publicacions@uoc.edu))

Oferta formativa (http://www.uoc.edu/portal/ca/estudis_arees

[/ciencias_informacio_comunicacio/docencia/oficials/index.html](http://www.uoc.edu/portal/ca/estudis_arees/ciencias_informacio_comunicacio/docencia/oficials/index.html))

Coneix la UOC (<http://www.uoc.edu/portal/ca/universitat/index.html>)

Recerca i innovació (<http://www.uoc.edu/portal/ca/recerca-innovacio/index.html>)

Viu la UOC (<http://www.uoc.edu/portal/ca/viu-la-uoc/index.html>)

Estudia a la UOC (<http://estudis.uoc.edu/>)
